

Araştırma Makalesi

Türkiye-Birleşik Krallık (İngiltere) ilişkilerinin güvenlik ve savunma sanayi boyutu

Ahmet Sapmaz ^{1,*}

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0003-0858-9000.

* İletişim: asapmaz@gelisim.edu.tr

Gönderim: 30.10.2022; Kabul: 31.12.2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.40>

Öz: Bu çalışmanın amacı Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinin güvenlik ve savunma sanayi boyutunu ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın temel iddiası, belirli bir seviyeye ulaşan siyasi ve ekonomik ilişkilerin ötesinde, gelecek dönemde Türkiye ve Birleşik Krallık ilişkilerinde güvenlik ve savunma sanayi alanının giderek daha fazla önem kazanacağı ve gelişeceği. Köklü tarihi ilişkilere dayanan Türkiye ve Birleşik Krallık ilişkileri son dönemde yeni bir ivme kazanmıştır. Bunun Türkiye açısından nedeni ABD ve AB ile yaşanan sorunlar olurken, Birleşik Krallık açısından nedeni ise AB üyeliğinden ayrılması sonrası izlemeye başladığı bağımsız ve küresel dış ve güvenlik politikasıdır. Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki ilişkilerin siyasi ve ekonomik boyutlarının belirli bir seviyeye ulaşmasına karşın, ortaya çıkan yeni gelişmeler, güvenlik ve savunma sanayi alanında gelişime açık bir potansiyel barındırmaktadır. Günümüzde gelişmiş siyasi ve ekonomik ilişkilere sahip olan ve her ikisi de NATO üyesi olup AB üyesi olmayan Türkiye ve Birleşik Krallık güvenlik ve savunma sanayi alanlarında işbirliğini artırarak ilişkilerini daha üst seviyeye çıkarma imkânına sahiptirler.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Birleşik Krallık, güvenlik, savunma sanayi

Security and defense industry dimension of Türkiye-United Kingdom (England) relations

Abstract: The aim of this study is to reveal the security and defense industry dimension of Turkey-United Kingdom relations. The study argues that beyond the political and economic relations that have reached a certain level, the field of security and defense industry will gain more and more importance and develop in the relations between Turkey and the United Kingdom in the future. Relations between Turkey and the United Kingdom, which are based on deep-rooted historical relations, have recently gained a new momentum. While the reason for this is the problems experienced with the USA and the EU for Turkey, the reason for the UK is the independent and global foreign and security policy that it started to follow after leaving the EU membership. Although the political and economic dimensions of the relations between Turkey and the United Kingdom have reached a certain level, the emerging new developments contain a potential open to new developments in the field of security and defense industry. Today, Turkey and the United Kingdom, which have close political and economic relations and are both NATO members and not EU members, have the opportunity to increase their relations to a higher level by increasing their cooperation in the fields of security and defense industry.

Keywords: Türkiye, United Kingdom, security, defense Industry

Giriş

Türkiye ve Birleşik Krallık ilişkileri tarihte zaman zaman siyasi ve askeri çatışmalar barındırsa da genelde iyi seviyede bulunmuştur. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren ilişkilerde ekonomik boyut önemli bir unsur teşkil etmiştir. Siyasi alanda ise Birleşik Krallık, Türkiye'nin büyük güçler arasında denge politikasında göz önünde bulundurduğu bir ülke olmuştur. Birleşik Krallık'ın, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine verdiği destek ilişkilerin ivme kazanmasına neden olmuştur. Son dönemde Türkiye ile Birleşik Krallık arasında işbirliğinin giderek arttığı diğer alanlar ise güvenlik ve savunma sanayi ilişkileridir. Buna neden olan hususlar ise Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki sorunların giderek artması ve Türkiye'nin yeni bir açılıma ihtiyaç duymasıdır. Birleşik Krallık açısından bakıldığında ise Londra'nın AB'den ayrılışı sonrası izlediği yeni dış ve güvenlik politika konseptinde Türkiye önemli bir yere sahiptir.

Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu yeni dünya düzeninin sarsılmaya başladığı, Rusya Federasyonu (RF) ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Çin) uluslararası güvenlik sisteminde taleplerini siyasi ve/veya askeri yöntemlerle daha açık dile getirdiği bir ortamda Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki ilişkiler giderek daha fazla önem taşımaktadır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinin gelecek dönemde daha fazla gelişme potansiyeli taşıyan güvenlik ve savunma sanayi boyutlarını ele almaktır. Çalışmanın temel iddiası, belirli bir seviyeye ulaşan siyasi ve ekonomik ilişkilerin ötesinde gelecek dönemde Türkiye ve Birleşik Krallık ilişkilerinde güvenlik ve savunma sanayi alanının giderek daha fazla önem kazanacağı ve gelişeceği'dir. Çalışmada öncelikle Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinin kısa tarihi, sonrasında ise sırasıyla Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinin güvenlik ve savunma sanayi boyutları ele alınacaktır. Yapılan değerlendirme ile çalışma sonlandırılacaktır.

Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinin kısa tarihi

Türkiye ile Birleşik Krallık tarihi derinliği olan çok boyutlu ilişkilere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk diplomatik ilişki kurduğu devletler arasında Birleşik Krallık bulunmaktadır. Birleşik Krallık'ın ilk Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçisi William Harborne 1583 yılında İstanbul'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk Birleşik Krallık Büyükelçisi Yusuf Agah Efendi ise 1793 yılında Londra'da göreve başlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı t.y.).

Osmanlı İmparatorluğu ve Birleşik Krallık, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmanın eşiğine geldiği XIX. yüzyıla kadar dostça ilişkiler içinde bulunmuştur. XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yürüttüğü denge politikasında Birleşik Krallık büyük önem taşımıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun aldığı yenilgi sonrası imzalanan Ayestefanos Barış Antlaşması'nın yerine akdedilen Berlin Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs Adası'nın yönetimini 1878 yılında geçici olarak Birleşik Krallık'a bırakmıştır. Birleşik Krallık kısa süre sonra 1882 yılında Mısır'ı işgal etmiştir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Birleşik Krallık'ı tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır. Yine de I. Dünya Savaşı'na kadar Birleşik Krallık tamamen Osmanlı İmparatorluğu karşıtı bir politika izlememiştir. Birleşik Krallık ve Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'nda karşıt ittifaklarda birbirleriyle savaşmıştır. Birleşik Krallık bu süreçte Kıbrıs Adası'nı ilhak ettiğini ilan etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda, gerçekte birbirine düşman olan Türkiye ve Birleşik Krallık doğrudan savaşmamıştır. Bunun yerine Birleşik Krallık, Türkiye'ye karşı Yunanistan'a destek vermiştir (Hacıcaferoğlu 2019, 34-88).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması olan Lozan Antlaşması'nın müzakerelerinde Türkiye'nin en fazla diplomatik mücadele verdiği devlet Birleşik Krallık olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden yıllarda Musul, iki devlet arasında en önemli sorun olarak varlığını sürdürmüştür. İki devleti savaşın eşiğine¹ getiren sorun, 1926 yılında Milletler Cemiyeti'nin Türkiye aleyhine Musul'un Irak sınırları içerisinde kalmasına yönelik kararı ile ortadan kalkmış ve Türkiye-Birleşik Krallık ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. II. Dünya Savaşı öncesi revizyonist Almanya ve İtalya'ya karşı, statükoyu savunan Birleşik Krallık ve Türkiye birbirlerine yakınlaşmıştır. Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) anlaşması üzerine 19 Ekim 1939 yılında Türkiye, Birleşik Krallık ve Fransa arasında ittifak anlaşması imzalanmıştır (Hacıcaferoğlu 2019, 34-88).

II. Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye, savaş sonrası Batı dünyası ile paralel bir politika izlemiştir. Türkiye'nin 1952 yılında NATO üyesi olması ile her iki devlet müttefik haline gelmiştir. Bu süreçte Birleşik Krallık; Türkiye, Mısır ve Irak gibi devletleri kapsayacak bir Orta Doğu Komutanlığı kurmak istemiş, ancak Londra ile Vaşington arasında yaşanan anlaşmazlıklar sonucu Londra'nın bahse konu politikası hayata geçememiştir. Bununla birlikte Birleşik Krallık, Türkiye'nin NATO'ya kabulü öncesi yürütülen müzakerelerde, Türkiye'den Orta Doğu savunmasında önemli bir rol oynamasını açıkça talep etmiş, Türk tarafı ise bu konuda Londra'ya teminat vermiştir (Çetinkaya 2016, 4-7).

Türkiye ve Birleşik Krallık, SSCB'nin Orta Doğu'da nüfuzunu artırmasını önlemek amacıyla 1955 yılından itibaren Irak, İran ve Pakistan'ı da içeren ve müteakiben Merkezi Antlaşma Teşkilatı'na (Central Treaty Organisation - CENTO) dönüşen Bağdat Paketi kapsamında müttefik haline gelmişlerdir. 1959 ve 1960 yıllarında Türkiye, Birleşik Krallık ve Yunanistan arasında imzalanan antlaşmalar ile Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş ve bahse konu üç devlet garantör statüsü elde etmiştir. Bu nedenle Kıbrıs Adası'nda günümüze kadar varlığı sürdüren ve Türkiye'yi yakından ilgilendiren sorunlarda Birleşik Krallık önemli bir role sahip olmuştur.

1960'lardan günümüze Türkiye ile Birleşik Krallık ilişkilerinde Kıbrıs sorunu önemli bir konu olarak varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte Birleşik Krallık garantör devletlerden biri olmasına rağmen aktif bir rol üstlenmekten

¹ Birleşik Krallık, 6 Ağustos 1924 tarihinde tek taraflı olarak Musul sorununu Milletler Cemiyeti gündemine taşımıştır. Bir gün sonra 7 Ağustos 1924 tarihinde ise Hakkari'de Nesturi ayaklanması çıkmış ve Birleşik Krallık savaş uçakları ile Nesturilere havadan destek vermiştir. Devamında Türkiye ve Birleşik Krallık askeri birlikleri arasında sınır çatışmaları yaşanmış ve Milletler Cemiyeti Meclisi 29 Ekim 1924 tarihinde aldığı kararla Musul'u, Hakkari'den ayıran eski vilayet sınırını Türkiye ile Irak arasında geçici sınır olarak tayin etmiştir. (Şimşir 2005, 908).

kaçınmış, Kıbrıs Adası'nda Rumlar ve Yunanlılar tarafından gerçekleştirilen anayasa ve uluslararası anlaşma ihlallerine karşı herhangi bir somut tepki göstermemiştir. Birleşik Krallık'ın bu dönemde izlediği politikaların temeli Kıbrıs adasında sahip olduğu statünün (Ağrotur ve Dikelya askeri üslerini içeren) herhangi bir zarara uğramaksızın devamı ve Ada'da meşru yönetim olarak Rum tarafının tanınması olmuştur. Birleşik Krallık, Türkiye'nin, Kıbrıs Adası'nda Yunanistan'ın ve Rumların uluslararası anlaşmaları ihlal eden ve Ada'daki Türklerin güvenliğini ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerine garantör devlet olarak birlikte müdahale etme teklifine olumsuz yaklaşmıştır. Londra yönetimi Türkiye'nin icra ettiği Kıbrıs Barış Harekâtı'na ve devamında Kıbrıs Türk Federe Devleti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasına da karşı çıkmıştır (Sönmezoğlu 2006). İlerleyen süreçte Birleşik Krallık, Kıbrıs sorununa yönelik çözüm bulunması amacıyla çeşitli platformlarda rol aldıysa da bunlar arasında en önemlisi dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından ortaya konulan "Annan Planı" olmuştur. Birleşik Krallık, Türkiye ile birlikte garantör devlet olarak Annan Planı'nın gelişiminde rol oynamıştır. Kıbrıs Adası'nda 24 Nisan 2004 tarihinde her iki tarafta referanduma sunulan Annan Planı'na Kıbrıs Türk tarafı "evet" derken, Rum tarafı ise "hayır" demiştir. Birleşik Krallık tarafından referandumun ardından Kıbrıs Türk tarafını destekleyen ve Kıbrıs Türk tarafına uygulanan izolasyonun sonlanması gerektiğine dair bazı açıklamalar yapılmasına rağmen bu hususta somut adımlar atılmamıştır.

Birleşik Krallık 2000'li yıllarda Türk dış politikasının odak noktası olan Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde Ankara yönetimine en açık ve önemli destek veren AB üyesi ülkelerden biri olmuştur. Bu kapsamda 1999 yılı AB Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi ve 2004 yılı AB Brüksel Zirvesi'nde Türkiye ile AB üyelik müzakerelerine başlanmasına karar verilmesinde Birleşik Krallık, Türkiye'yi desteklemiş ve bu haliyle Ankara yönetimi nezdinde ayrıcalıklı bir yer edinmiştir.

İlerleyen süreçte iki ülke ilişkileri açısından asıl dönüm noktası 2007 yılında imzalanan Türkiye-Birleşik Krallık Stratejik Ortaklık Belgesi olmuştur. Stratejik Ortaklık Belgesinde genel hatlarıyla Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin desteklenmesi, Kıbrıs Türklerine uygulanan izolasyonun sona erdirilmesi, Birleşik Krallık, AB ve Kıbrıs Türk Kesimi arasında doğrudan ticari, ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirilmesinin teşviki için çalışmalar yapılması, NATO kapsamında ve Türkiye'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) operasyonlarına katılımının desteklenmesi de dahil olmak üzere iki devlet savunma ilişkilerinin geliştirilmesi, terörizmle mücadeleyi de içerecek şekilde uluslararası güvenlik sorunlarına karşı işbirliği içerisinde olunması, bu

kapsamda ilgili BMGK kararları çerçevesinde PKK/KONGRA-GEL'in AB coğrafyasındaki mali kaynaklarının kesilmesi ve propaganda yapmasının engellenmesi gibi hususlar yer almıştır (CNN Türk 2007). Bahse konu Stratejik Ortaklık Belgesi 2010 yılında David Cameron Hükümeti döneminde yenilenmiştir.

Londra yönetimi günümüzde Ankara'nın Avrupa kıtasındaki önemli ortaklarından. Orta Doğu coğrafyasında meydana gelen jeopolitik değişimler, Kıbrıs Adası, Türkiye'nin AB üyelik süreci ve Birleşik Krallık'ın 2016 yılında yapılan referandum sonucunda 31 Ocak 2020 tarihi itibarıyla AB'den ayrılması sonrası yeni ilişkiler düzeni, güvenlik ve terörizmle mücadele alanında işbirliği, düzensiz göç, ekonomik ve savunma sanayi işbirliği ikili ilişkilerde son dönemde ön planda olan konulardır. Birleşik Krallık, AB'den ayrılmasına karşın Türkiye'nin AB üyeliğine devlet politikası olarak destek vermektedir. İki devlet bazı sorun alanlarının varlığına rağmen genel olarak bölgesel güvenlik sorunları ile savunma sanayi alanında işbirliği içerisinde olup NATO ittifakı ve ikili düzeyde yakın askeri ilişkiler yürütmektedirler.

Bununla birlikte Türkiye ve Birleşik Krallık köklü ticari ilişkilere de sahiptir. Türkiye, 1887 yılında kurulan Birleşik Krallık'ın en eski ikinci ticaret odasına ev sahipliği yapmaktadır (Obe ve Aybar 2020, 2). Türkiye için Birleşik Krallık günümüzde de önemli bir dış ticaret ortağıdır. Türkiye ve Birleşik Krallık arasındaki dış ticaret dengesi 2001 yılından bu yana Türkiye lehinedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı t.y.). Birleşik Krallık, 2021 yılında 13,7 milyar dolar ile Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı üçüncü ülke, 5,5 milyar dolar ile de Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı on birinci ülke konumundadır (Türkiye İstatistik Kurumu 2022). Türkiye ise 2021 yılı itibarıyla Birleşik Krallık'ın ihracatında 14'üncü sırada, ithalatında ise 16'ncı sırada yer almaktadır (Aral 2022). Birleşik Krallık ile AB arasında 30 Aralık 2020 tarihinde imzalanan ve 1 Mayıs 2021 itibarıyla yürürlüğe giren Ticaret ve İşbirliği Anlaşması paralelinde, Türkiye ile Birleşik Krallık arasında Serbest Ticaret Anlaşması 29 Aralık 2020 tarihinde imzalanmış ve 20 Nisan 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı 2022). Bahse konu anlaşma Birleşik Krallık'ın 63 ülke ile yaptığı ticaret anlaşmaları içerisinde beşinci en büyük anlaşmadır (Eryılmaz 2022).

Yukarıdaki belirtilen hususlar çerçevesinde gerçekte Türkiye, Birleşik Krallık ile önemli ilişkilere sahip olmasına karşın, soğuk savaş döneminde dış ve güvenlik politikasını ABD ve SSCB ile ilişkileri çerçevesinde yürütmüştür. Bunun temel nedeni soğuk savaş döneminde ABD ve SSCB liderliğinde iki kutuplu uluslararası sistemin varlığıdır. Birleşik Krallık ise AB ve NATO üyeliği ile II. Dünya Savaşı sonrası Batılı siyasi, askeri ve ekonomik yapılanmaların

içerisinde yer almıştır. Türkiye ile Birleşik Krallık ilişkileri son dönemde özellikle güvenlik ve savunma sanayi alanlarında artarak devam etmektedir. Bunun temel nedeni Türkiye'nin hem ABD hem de AB ile olan ilişkilerinde sorun yaşaması ve yeni bir açılım arayışında olması, Birleşik Krallık'ın ise Brexit ile AB'den ayrılması sonrası uygulamaya başladığı yeni dış ve güvenlik politikasında Türkiye ile ilişkilerini daha da geliştirmek istemesidir. Bu kapsamda ulusal çıkarları çerçevesinde geçmişe oranla görece daha bağımsız hareket edebilen Ankara ve Londra yönetimlerinin bölgesel güvenlik sorunlarında ve savunma sanayi alanında işbirliği olanakları artmıştır.

Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinin güvenlik boyutu

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimî üyesi olan Birleşik Krallık %11.2 oran ile NATO savunma bütçesine ikinci en büyük katkısı yapan ülkedir (ABD %16.3 ile birinci, Türkiye %4.7 ile yedinci sırada bulunmaktadır) (North Atlantic Treaty Organization t.y.). Birleşik Krallık her yıl güvenlik ve istihbarat kurumlarına 3 milyar sterlin bütçe ayırmaktadır (HM Government 2021, 8). Birleşik Krallık 2021 yılında gerçekleştirdiği 68,4 milyar dolar savunma harcaması ile dünyada dördüncü sırada (SIPRI 2022), 225 adet nükleer başlıktan oluşan nükleer silah envanteri ile dünyada beşinci sırada (Rusya Federasyonu 6,255 adet ile birinci, ABD 5,550 adet ile ikinci, Çin 350 adet ile üçüncü, Fransa 290 adet ile dördüncü) bulunmaktadır (SIPRI Yearbook 2021). AB'den ayrılan ve bu çerçevede daha bağımsız ve küresel dış ve güvenlik politikası izlemeye yönelen Londra yönetimi, önümüzdeki dönemde jeopolitik ve ekonomik çekim merkezinin doğuya kayacağını değerlendirerek Hint-Pasifik ve Asya ülkeleri ile ilişkilere daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bununla birlikte Birleşik Krallık Hükümeti tarafından yeni dönemde de ABD'nin, Birleşik Krallık'ın en önemli müttefiki olmaya devam edeceği ve Londra'nın NATO ve Avrupa'nın güvenliğine yönelik taahhütlerine bağlı kalacağı vurgulanmaktadır (HM Government 2021, 20).

Bu noktada Birleşik Krallık ile ABD arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmek yerinde olacaktır. 20. yüzyılın başından itibaren Birleşik Krallık ile ABD ilişkilerinin stratejik ortaklık seviyesinde bulunduğunu belirtmek mümkündür. Geçmişte iki ülke ilişkilerinde 1956 Süveyş krizi, ABD'nin 1962 yılında İngiliz nükleer silah programına destek vermeyi sona erdirmesi ve Birleşik Krallık'ın, ABD'yi Vietnam Savaşı'nda desteklemeye mesafeli duruşu gibi bazı alanlarda sorunlar yaşanmıştır. Buna karşın ABD, Falkland Savaşı'nda Güney Amerika ülkelerini karşısına alma pahasına Birleşik Krallık'a destek vermiştir. Birleşik Krallık açısından ABD'nin uluslararası sistemde üstünlüğünün kabul edilmesi, Pax Britannica'dan sonra Londra'nın çıkarlarına en uygun seçeneğin Pax Americana olduğu düşüncesidir (Sümer 2010, 678-679). Bununla birlikte

önümüzdeki dönemde yaşanması muhtemel ABD'nin milli güç unsurlarının azalması ve Birleşik Krallık milli güç unsurlarının artışına bağlı olarak, Londra'nın Vaşington'dan ayrışık politikalar izleme olasılığı artacaktır.

Türkiye ise Avrupa, Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi arasındaki jeopolitik konumu, tarihsel derinliği olan ilişkileri, İslam dünyasında sahip olduğu kendine özgü rolü ve NATO ittifakına dahil güçlü silahlı kuvvetleri ile barındırdığı ekonomik potansiyel dahilinde önemli bir ülke konumundadır. 2021 yılı itibariyle 15,5 milyar dolar savunma harcaması ile dünyada 18. sırada yer alan Türkiye'nin (SIPRI 2022) bölgesel siyasi, ekonomik ve güvenlik çıkarları zaman zaman AB, ABD ve Birleşik Krallık öncelikleri ile örtüşmesine de genel olarak Batı eğilimli bir dış ve güvenlik politikası takip etmektedir (House of Commons Foreign Affairs Committee 2012, 48-49).

Birleşik Krallık'ın, AB'nin çeşitli kısıtlamalarından bağımsız olarak "Küresel Britanya" politikası ile AB'den Brexit süreci ile çıkması ve Türkiye'nin ABD ve AB ile sorunlu ilişkileri, iki ülkeyi birbirlerine yakınlaştıran dinamiklerin önemli unsurlarıdır (Nasi 2021). Bu süreçte Birleşik Krallık, AB dışı bir aktör olma durumuna adapte olurken, Türkiye ise uzun süredir amaç edindiği ancak elde edemediği AB üyeliğinin; Kıbrıs sorunu, bazı AB üyesi ülkelerin siyasi engellemeleri ve AB'nin Türkiye'deki demokratik sistem, insan hakları ve yargı bağımsızlığına yönelik eleştirileri sonucu müzakere sürecinin ilerleyememesi nedeniyle kısa ve orta vadede gerçekleşmesinin mümkün olmadığını farkındadır (Gasimzade 2018, 7). Her iki devlet NATO müttefikliği, stratejik ortaklık, karşılıklı ekonomik çıkarlar ve her iki tarafı ilgilendiren güvenlik sorunları nedeniyle ileri seviyede ikili ilişkilere sahiptir (House of Commons Foreign Affairs Committee 2017, 15). Savunma alanında yoğunlaşan ilişkiler kapsamında Türkiye ve Birleşik Krallık, gizlilik dereceli bilgilerin güvenliğini sağlamak amacıyla 25 Şubat 2016 tarihinde "Güvenlik Anlaşması" imzalamışlardır (Foreign and Commonwealth Office 2019).

Birleşik Krallık Savunma Bakanlığının Mart 2021'de hazırlayıp Hükümete sunduğu "Rekabetçi Çağda Savunma (Defence in a Competitive Age)" başlıklı dokümanda, Türkiye NATO'nun kanatlarının savunulmasında Yunanistan, Polonya ve İspanya ile büyük önem taşıyan devletlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, Avrupa'nın doğu kanadının savunulmasında hayati öneme sahiptir. Ayrıca Türkiye 2012 yılından bu yana NATO Füze Savunma Sisteminin önemli bir bileşenini oluşturan Malatya/Kürecik'te konuşlu AN/TPY-2 erken ihbar ve tespit radarına ev sahipliği yapmaktadır. Bunların yanında Birleşik Krallık, RF'nin Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'ya yönelik askerî harekâtı ile paralel bir şekilde Karadeniz'de seyir

serbestisi ve güvenliğine büyük önem vermekte ve bölgedeki NATO müttefikleri ile yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır. Kralliyet Donanması, Montrö Sözleşmesi'ne uygun şekilde Karadeniz'de hem NATO kapsamında hem de ulusal düzeyde varlık göstermektedir. Birleşik Krallık açısından Türkiye, önemli bir NATO müttefikidir ve terörle mücadele dahil olmak üzere bölgesel güvenlikte önemli rol oynamaktadır (Ministry of Defence 2021, 30).

FETÖ terör örgütünün 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirdiği menfur darbe girişiminin hemen ardından diğer Avrupa ülkelerinin aksine Türkiye ile dayanışma mesajı veren Birleşik Krallık, bahse konu girişimi "Türkiye demokrasisine bir saldırı" olarak nitelendirmiştir. Dönemin Birleşik Krallık Dışişleri Bakan Yardımcısı Alan Duncan, 20-21 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiş, bombalanması sonucu zarar gören Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gitmiş ve Londra'nın Ankara'ya desteğini ifade etmiştir. Müteakiben 25-27 Eylül 2016 tarihlerinde Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı ülkesinin Türkiye'ye desteğini iletmek için Türkiye'ye gelmiştir. 28 Ocak 2017 tarihinde ise Birleşik Krallık Başbakanı Theresa May, Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiş ve iki ülke arasında savunma, güvenlik ve ticaret alanında ilişkilerin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi kararı alınmıştır. Bahse konu ziyaretler Ankara nezdinde darbe girişimine yönelik dayanışma göstermeyen diğer AB üyesi ülkelere ve ABD'ye nazaran Birleşik Krallık'ın stratejik bir dost ve müttefik olarak öne çıkmasına neden olmuştur. Birleşik Krallık, Türkiye'yi diğer birçok AB ülkesi ve ABD gibi doğrudan eleştirmek yerine önce Ankara yönetimini dinleme ve anlama eğilimi göstermektedir (House of Commons Foreign Affairs Committee 2017, 8).

Birleşik Krallık Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nick Carter, 3-4 Ekim 2019 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiş ve Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı ile görüşmüştür. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Dominic Raab, Suriye rejiminin 27 Şubat 2020 tarihinde Türk askeri birliğine İdlip'te gerçekleştirdiği hava saldırısı sonrası, Birleşik Krallık'ın destek ve dayanışmasını ortaya koymak amacıyla Ankara'ya resmi ziyaret gerçekleştirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı t.y.).

Birleşik Krallık ayrıca Türkiye'nin PKK terör örgütünün Suriye kolu olan YPG terör örgütüne yönelik 2019 yılında gerçekleştirdiği Barış Pınarı Harekâtı'na, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin gösterdiği olumsuz yaklaşımdan kaçınmıştır (Scazzieri ve Lowe 2020). Almanya ve Fransa, bahse konu harekât sonrası Türkiye'ye silah satışını askıya alırken, Birleşik Krallık silah satışına devam etmiştir (Harvey 2021). Hatta Birleşik Krallık Hükümeti, AB Dış İlişkiler Konseyinde Türkiye'ye yönelik silah ambargosu kararına itiraz ederek AB tarafından bu yönde bir karar alınmasını engellemiştir (Salcı 2019). T.C. Savunma

Sanayi Başkanı İsmail Demir, Mayıs 2022’de Birleşik Krallık’a gerçekleştirdiği ziyarette, Birleşik Krallık’ın, Türkiye’ye yönelik çeşitli savunma sanayi ürünleri kısıtlamalarını kaldırdığını ifade etmiştir. Bu kapsamda Birleşik Krallık’ın, 13 Aralık 2021 tarihinde Türkiye’ye yönelik savunma sanayisi ürünlerinde oluşturduğu listede değerlendirmeye tabi hiçbir ürün kalmamıştır (Demirci 2022).

Bununla birlikte Türkiye, Suriye’de her türlü terör örgütü ile mücadele ederken, Esad rejimine karşı tutumunu sürdürmüş, buna karşın Birleşik Krallık, ABD ve diğer Batı ülkeleri paralelinde Esad rejimine daha toleranslı yaklaşırken, Suriye politikasını yalnızca DEAŞ terör örgütü ile mücadele üzerine kurgulamıştır (Örmeci 2016, 593). Türkiye ile AB ve özellikle Fransa arasında Doğu Akdeniz ve Libya konularında yaşanan anlaşmazlıklar, Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerine yansımamıştır. Fransa başta olmak üzere bazı NATO üyesi ülkelerin NATO’yu, Türkiye üzerinde baskı aracı olarak kullanma girişimlerine Londra destek vermemektedir. Bu itibarla Birleşik Krallık, Ankara tarafından Türkiye’nin kendine özgü hassasiyet ve kaygılarını anlayabilen önemli bir Avrupa ülkesi olarak algılanmaktadır (Yarar 2021).

Boris Johnson Hükümeti tarafından hazırlanıp Mart 2021’de Avam Kamarasına sunulan “Rekabetçi Bir Çağda Küresel Britanya” adlı belgede RF, Birleşik Krallık ve Avrupa için en büyük ve yakın tehdit olarak ifade edilmekte ve bu duruma karşı caydırma ve savunma tedbirlerine önem atfedilmektedir (HM Government 2021, 18). Londra’ya göre Türkiye, Karadeniz ve Akdeniz’de, RF’nin askeri müdahaleleri ile ortaya çıkan yeni siyasi ve askeri duruma karşı mücadele etmektedir. Bu çerçevede Birleşik Krallık, Türkiye ile harekât, yetenekler ve savunma sanayi alanında uzun dönemli işbirliğini sağlamlaştırmaya gayret etmektedir (Ministry of Defence 2021, 30).

Ayrıca 24 Şubat 2022 tarihinde RF’nin, Ukrayna’ya yönelik başlattığı askerî harekât her iki NATO üyesi ülkeyi koordineli harekete yöneltmiştir. T.C. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Birleşik Krallık Başbakanı Boris Johnson, 24 Mart 2022 tarihinde NATO Brüksel Zirvesi’nde bir araya gelmiştir. Johnson, Türkiye’nin sorunun diplomatik yollarla çözümüne yönelik yürüttüğü liderliği ve insani yardım çabalarını memnuniyetle karşıladığını bildirmiştir. Ayrıca Johnson, Doğu Akdeniz’de gerilimin düşmesini olumlu bir gelişme olarak tanımlarken, Kıbrıs Adası’nda BM öncülüğünde bir çözüme varılmasına önem atfetmiştir. İki lider; Karadeniz, Libya, Suriye ve Afganistan’ı da içerecek şekilde bölgesel güvenliğe yönelik tehditler ile iki ülke arasındaki ticaret ve savunma sanayi işbirliğinin artırılması konularını ele almışlardır (Prime Minister’s Office 2022).

Türkiye ve Birleşik Krallık arasındaki uyum bölgesel güvenliğe yönelik iki devletin yaklaşımında da görülmektedir. Türkiye, Arap Baharı'nda "dönüşüm ve istikrar" ikilemi arasında kalmış, ülke yönetimlerinin meşruiyetlerini kaybetmeleri üzerine dönüşüm yönünde bir politika takip etmiştir. Türkiye, BMGK'nin 17 Mart 2011 tarihli ve 1973 sayılı kararına istinaden icra edilen NATO harekâtına doğrudan katılmamasına rağmen savaş gemisi ve uçakları ile BM'nin Libya'ya yönelik silah ambargosuna destek vermiş, NATO'nun İzmir uçuş kontrol merkezini kullanmasına müsaade etmiş ve Libya Temas Grubuna dahil olmuştur. Ankara yönetimi, Libya krizinin başında bölgesel çatışmalarda dış askeri müdahalelere dahil olmaktan kaçınma politikası izlemiş, askeri müdahalenin yapılacağına kesinlik kazanması üzerine, kararları üzerinde etkili olabileceği NATO kapsamında icrası için çaba harcamıştır. Birleşik Krallık ile ihtilaf içermeyen Libya politikası sonucu, Trablus'taki Birleşik Krallık Büyükelçiliği Şubat-Mayıs 2011 döneminde tahliye edildiğinde Türkiye, Birleşik Krallık'ın Libya'daki çıkarlarını temsil etmiştir (House of Commons Foreign Affairs Committee 2012, 51).

Diğer yandan İran'ın nükleer sorununda Tahran ve Batılı başkentler ile temas kurabilen ve zaman zaman İran ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkileri nedeniyle Batı'nın politikalarında dengeleyici rol üstlenen Türkiye sorunun barışçıl yoldan çözümü için çaba sarf etmektedir. Türkiye'nin bölgede oynadığı yapıcı rol, Birleşik Krallık'ın genel politikası ile uyumlu bir görünüm sergilemektedir (House of Commons Foreign Affairs Committee 2012, 51-55).

Irak ve Suriye'de meydana gelen gelişmeler kapsamında DEAŞ terör örgütü hem Türkiye hem de Birleşik Krallık için ortak bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye, Temmuz 2015'te Suruç, Ekim 2015'te Ankara Tren Garı ve Haziran 2016 Atatürk Havalimanı da dahil olmak üzere DEAŞ terör örgütünün saldırılarına hedef olmuştur. Her iki devlet 2010 yılından itibaren DEAŞ terör örgütü ile mücadelede işbirliği yapmaktadır. Türkiye ve Birleşik Krallık, 84 üyeden oluşan DEAŞ'e Karşı Küresel Koalisyon'unun (The Global Coalition against Daesh) ortağıdır. Bu kapsamda Türkiye; kuzey Suriye'de DEAŞ'e yönelik operasyonların planlanması ve uygulanmasında yer almış, Koalisyon tarafından hava sahasının muharebe ve muharebe dışı görevler için kullanımına ve askeri tesislerine ABD ile diğer koalisyon güçlerinin konuşlanmasına izin vermiş, "eğit-donat" programına ev sahipliği yapmış, Fırat Kalkanı Harekâtı ile DEAŞ terör örgütü kontrolündeki 2.105 km²'lik alanı kurtarmış, Irak ve Suriye'de toplamda 4.550 DEAŞ terör örgütü mensubunu etkisiz hale getirmiş ve 7.000 Irak güvenlik görevlisini DEAŞ'la mücadele kapsamında eğitmiştir (Global Coalition t.y.). Birleşik Krallık ise DEAŞ'e Karşı Küresel Koalisyon kapsamında Reaper insansız hava araçları, 6 Typhoon ve 8 Tornado savaş uçağı ile 1,350 askeri personelini

konuşlandırmış ve günümüze kadar 60.000 Irak güvenlik personelini eğitmiştir (Global Coalition 2017).

Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki diğer bir işbirliği alanı ise düzensiz göçe yöneliktir. Türkiye refah düzeyi yüksek Batı ülkeleri ile refah seviyesi düşük ve güvenlik sorunları bulunan Orta Doğu ülkeleri arasında yer alması nedeniyle düzensiz göçte transit rota olarak kullanılmaktadır. Türkiye ile AB arasında Mart 2016'da düzensiz göçü önlemeye yönelik bir mutabakat imzalanmıştır. Avrupa Birliği mutabakat kapsamında Suriyeli mültecilere yönelik Türkiye'ye 6 milyar avro finansman desteğinde bulunmayı taahhüt etmiştir (18 Mart 2016 Tarihli Türkiye- AB Zirvesi Bildirisi 2016). Birleşik Krallık bahse konu 6 milyar avroluk Türkiye'deki Mülteciler için Tesisler Programı (FIRT-Facility for Refugees in Turkey) kapsamında 2016-2023 yılları arasında 957 milyon avro destek vererek en çok katkı yapan ikinci devlet olmuştur (Hürriyet 2021). Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyelilerden 2014 ile 2022 yılları arasında toplam 19.738 Suriyeli üçüncü ülkelere yerleştirilmiş, bunlardan 2.634'ünü Birleşik Krallık kabul etmiştir (Göç İdaresi Başkanlığı 2022).

Türkiye-Birleşik Krallık güvenlik ilişkilerinin diğer önemli bir boyutunu ise Kıbrıs Adası oluşturmaktadır. 11 Şubat 1959 tarihli Garanti Anlaşması çerçevesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantör devletleri olan Türkiye ve Birleşik Krallık, Kıbrıs konusunda çıkar çatışması yaşamayıp genel olarak uyumlu ilişkilere sahiptirler. Bununla birlikte Birleşik Krallık, Kıbrıs'ta her iki kesime eşit mesafede durmaya çalışmaktadır. Türkiye ile Birleşik Krallık arasında 2010 yılında güncellenen Stratejik Ortaklık Belgesine göre Ankara ve Londra, Kıbrıs'ta siyasi eşitlik temelinde iki bölgeli ve iki toplumlu bir çözümde hem fikir olmuşlardır. Türkiye son dönemde Kıbrıs'ta adil, kalıcı ve sürdürülebilir barışın tesisi yönünde attığı adımların sonuç vermemesi üzerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin egemen eşitliğine dayalı iki devletli çözüm politikası takip etmeye başlamıştır. Buna karşın Birleşik Krallık geçmişte izlediği politikanın devamı niteliğinde Kıbrıs Adası'nda iki bölgeli ve iki toplumlu federasyon politikasını savunmaya devam etmektedir (Hürriyet 2021). Birleşik Krallık günümüzde adadaki askeri üslerine odaklanan ve diğer sorunlara mesafeli durmaya çalışan bir yaklaşım sergilemektedir. Bu kapsamda Birleşik Krallık Hükümeti tarafından askeri üsler dışında Birleşik Krallık hâkimiyetinde bulunan toprakların "Birleşik Kıbrıs'a" devredilebileceği ve hatta garantörlük haklarından vazgeçilebileceği açıklanmıştır (Örmeci 2016, 604). Birleşik Krallık ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında 2014 yılında Kıbrıs Adası'nda İngiliz hâkimiyetinde bulunan alanda askeri amaçlar dışında bulunan bölgelerin sivil kullanıma açılması yönünde anlaşma imzalanmış ve 2020 yılında bahse konu anlaşma uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

bahse konu anlaşmaya ve uygulamaya konulmasına ilgili tarafların onayı alınmaması nedeniyle tepki göstermiştir (Arslan, 2020).

Birleşik Krallık'ın Brexit süreci sonunda AB'den ayrılması, AB içerisinde Türkiye'ye yakın bir müttefikin kaybedilmesi anlamını taşımaktadır. Bu durum Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına (OGSP) ve Kalıcı Yapılandırılmış İş Birliğine (Permanent Structured Cooperation-PESCO) yönelik Türkiye'nin etki edebilme imkânını azaltacaktır. Diğer yandan bu durum Türkiye ile Birleşik Krallık'ın savunma ve güvenlik konularında AB'den bağımsız işbirliği imkânı geliştirmeleri yönünde bir fırsat sunmaktadır (Gürsoy 2019, 13). Birleşik Krallık, AB üyeliği süresince AB üyesi olmayan ülkelerin Avrupa savunma ve güvenliğinde oynadıkları rolün farkında olmuş ve bahse konu ülkelerin Avrupa güvenliğine eklenmesi yönünde destek sağlamıştır (Ceylan ve İdem 2021). Dönemin Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron 2010 yılında "Türkiye'nin kampın bekçisi olabileceğini, ama çadırın içinde oturamayacağını" düşünmenin hatalı olacağını ifade etmiştir (BBC News Türkçe 2010). Mevcut durumda Birleşik Krallık, Türkiye ile benzer şekilde AB üyesi olmayan ancak NATO üyesi olan bir ülke durumuna gelmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin kendisinin müdahil olmadığı bir Avrupa güvenlik sisteminin NATO'dan ayrı bir şekilde AB tarafından yaratılmasına yönelik izlediği dikkatli ve ihtiyatlı politika çerçevesinde Birleşik Krallık ile ortak tutum sergilemesi ve dayanışma içerisinde olması muhtemeldir. Nitekim Birleşik Krallık Muhafazakâr Parti milletvekili Daniel Kawczynski, NATO'nun Avrupa'daki üstünlüğünün korunması gerektiğini, Avrupa Ordusu kurma girişimlerinin AB'yi zayıflatacağını ifade etmiştir (TRT Haber 2021). Bu çerçevede Türkiye ve Birleşik Krallık; üçüncü ülkelerin OGSP'ye entegre edilmesi için usuller geliştirilmesi, OGSP'nin üçüncü ülkeler ile yakın koordinasyon ve işbirliği yapması şeklinde politikalar izlemesi vb. seçenekler üzerinde ortak tutum sergileyebileceklerdir (Ülgen 2017, 15). Diğer yandan Birleşik Krallık, Türkiye ile ABD, NATO ve AB arasındaki mevcut ve muhtemel sorun alanlarında yapıcı bir arabulucu rolü oynama potansiyeline sahip görünmektedir. Londra'nın ABD ile yakın ilişkileri, NATO içerisindeki etkinliği ve ayrılmış olsa da AB ile kuvvetli bağları bu hususta imkânlarını artırmaktadır (Altınörs ve Gürsoy 2021, 35).

Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinin savunma sanayi boyutu

Türkiye ile Birleşik Krallık arasında gelişen ilişkilerin önemli bir boyutunu da savunma sanayi işbirliği oluşturmaktadır. Birleşik Krallık Uluslararası Ticaret Savunma ve Güvenlik Departmanı, Türkiye'yi 2019-2020 yıllarında öncelikli pazar ülkeler arasında tanımlamıştır (UK Parliament 2020). 2013 yılından 2021 yılına kadar Birleşik Krallık, Türkiye'ye 2,3 milyar sterlin tutarında silah ve

mühimmat ihraç etmiştir (Nasi 2021). T.C. Savunma Sanayi Başkanı İsmail Demir, Birleşik Krallık ile Türkiye arasında hem hükümetler hem de savunma sanayi şirketleri açısından sıkı ilişkilerin kurulduğunu, yalnızca iki ülke arasındaki savunma sanayi işbirliğinin ötesinde üçüncü ülkelere yönelik ortak savunma sanayi faaliyetlerinin de ele alındığını ifade etmiştir (Demirci 2022).

Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki savunma sanayi işbirliği 1980'li yılların ilk yarısına uzanmaktadır. Türkiye tarafından 1983 ile 1985 yıllarında toplam değeri 290 milyon sterlin olan 72 adet Rapier B1 alçak irtifa hava savunma füzesi, British Aerospace firmasından temin edilmiştir. Yine aynı dönemde Türk Hava Kuvvetleri için 24 adet GEC Marconi's Blinfire keşif ve ateş kontrol radarı, Birleşik Krallık'tan tedarik edilmiştir. Ardından Koç grubu tarafından 1987 yılında Land Rover Defender lisansı ile Türk Silahlı Kuvvetleri için taktik tekerlekli araçlar üretilmeye başlanmıştır. Aynı yıl teknoloji transferi yapılarak 20, 100 ve 400 W'lık Scimatar H telsiz setleri Türkiye'de üretilmiştir. Marconi Communications (günümüzde Selex Communications) ve Türk firmaların ortaklığı ile 9 Ocak 1990 tarihinde kurulan Marconi Komünikasyon A.Ş. ile toplam 2.784 adet HF-SSB elektronik harp korumalı ve frekans atlamalı telsiz Türk Silahlı Kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanlığı ihtiyacını karşılamak amacıyla Türkiye'de üretilmiştir. 1990'lı yıllarda ise Türkiye tarafından Preveze sınıfı denizaltılar için TigerFish Mk-24 Mod II torpidolar, AB-212 helikopteri için SeaSkua anti gemi füzesi, MEKO-I/II sınıfı firkateynler için AWS-6 Dolphin radar sistemleri, Birleşik Krallık'tan tedarik edilmiştir. İlerleyen süreçte Rapier Standart B1 füze sistemleri, B1X seviyesine yükseltilmiş, Ekim 1999'da 840 Rapier Mk-II B füzesi Birleşik Krallık ile Aselsan, Roketsan ve KaleKalıp'ın katılımı ile yerel olarak üretilmiştir. X-Band Uydu İletişim Projesi kapsamında 13 Kasım 1999 tarihinde Aselsan ve Matra Marconi Space arasında imzalanan anlaşma ile çok sayıda personel, araç ve platform uyumlu telsiz terminali üretilmiş ve 2004 ile 2008 yıllarında yeni sözleşmeler imzalanmıştır. Ayrıca 1990'ların sonlarında Aydın sınıfı mayın avlama gemilerinde kullanılan sonar ve savaş yönetim sistemi Birleşik Krallık'tan temin edilmiştir (Sünnetçi 2018).

Türkiye-Birleşik Krallık savunma sanayi işbirliği ve projelerde yürütülen ortaklık 2000'li yıllarda da devam etmiştir. 15 Ocak 2003 tarihinde imzalanan bir sözleşme ile BAE Systems, Aselsan (Mikes) ile işbirliği içerisinde Türk Hava Kuvvetlerine ait F-16C Blok 50 savaş uçakları için gelişmiş elektronik harp koruma sistemleri geliştirmiştir. 13 Ağustos 2007 tarihinde imzalanan sözleşme uyarınca Ultra Electronics, Havelsan ile ortak olarak ilk MİLGEM korveti olan Heybeliada için SeaSentor Torpido Karşı Tedbirler sistemi geliştirmiştir. Takiben 5 Ekim 2007 tarihli sözleşme ile BAE Systems ve Aselsan, savaş uçakları için dost-

düşman tanımlama sistemi (Identification Friend and Foe-IFF) geliştirmek amacıyla işbirliği yapmışlardır. Daha önce belirtilen X-Band Uydu İletişim Projesi kapsamında Aselsan ve EADS Astrium toplam 16 uydu haberleşme sisteminin, Türk Deniz Kuvvetleri Gabya ve MEKO sınıfı firkateynlerine yönelik üretim ve entegrasyonunu gerçekleştirmiştir. MİLGEM projesi kapsamındaki korvetlerin her biri için 4 adet uydu haberleşme terminali geliştirilmesi ve entegrasyonu da aynı firmalar tarafından icra edilmiştir. Rolls-Royce Marine, 2009 yılında Tuzla'da bölgesel bir ofis açmış ve Türk deniz savunma sanayisi ile çok sayıda ortak projede yer almıştır. Rolls-Royce Marine çok sayıda Türk Deniz Kuvvetleri platformuna hatvesi ayarlanabilir pervane, sonar ve itme sistemleri başta olmak üzere çeşitli katkılarda bulunmuştur. Koç Bilgi ve Savunma ile Ultra Electronics şirketlerinin ortaklığında 26 Temmuz 2011 tarihinde imzalanan sözleşme ile Reis sınıfı denizaltılara Torpido Karşı Tedbirler Sistemi geliştirilmiştir. Ayrıca bu ortaklık Avustralya Kraliyet Donanmasının Hobart sınıfı hava savunma destroyerlerinin torpido karşı tedbirler sistemini de geliştirmiştir. İngiliz Martin Baker firması 55 Adet T-38 M uçağına 110 adet acil fırlatma koltuğu temini ihalesini kazanmıştır. Roketsan'ın da dahil olduğu bahse konu proje, ilerleyen safhada F-35 savaş uçağı ile HÜRKUŞ-A ve HÜRKUŞ-B eğitim uçaklarına da acil fırlatma koltuğu sağlamıştır. Aselsan ve Thales, 22 Şubat 2015 tarihinde Birleşik Arap Emirlikleri MRTTP 16 sınıfı hızlı müdahale botlarına çok maksatlı füze sistemi entegre edilmesi projesi kapsamında sözleşme imzalamışlardır. Ares Tersanesi, yüksek hızlı devriye botu projesinde Rolls-Royce'un yüksek performans ve hız kabiliyeti bulunan P2500 gövde formunu kullanmak amacıyla sözleşme imzalamıştır. Kasım 2017'de ise Türksat ve Airbus Savunma ve Havacılık, yeni nesil haberleşme uyduları olan Türksat 5A ve Türksat 5B'ye yönelik sözleşme imzalamışlardır (Sünnetçi 2018).

Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki savunma sanayi işbirliğinin köklü bir örneği ise %51'i Nurol Holding'e, %49'u ise BAE Systems'a ait olan ve 1986 tarihinde kurulan FNSS şirkettir. FNSS, zırhlı muharebe araçları üreten bir kara savunma sistemleri firmasıdır. İlk üretimini 1990 yılında yapan şirket, günümüze kadar 4.000'in üzerinde zırhlı araç üreterek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hizmetine sunmuş veya ihraç etmiştir. Şirket uluslararası alandan Malezya ve Umman'da da faaliyet göstermektedir (FNSS t.y.). Kara savunma sistemlerinde FNSS ile büyük başarı yakalayan Nurol Holding ve BAE Systems, Kasım 2015'te havacılık endüstrisine yönelik BNA şirketini kurmuşlardır. BNA şirketi, Alman Aerospace Embedded Solutions firması tarafından üretilen bir gaz türbin motorunun elektronik kontrol ünitesini, yazılımını, donanımını ve sertifikasyonunu üstlenecek şekilde sözleşme imzalamıştır. Ayrıca bahse konu firma Hürkuş-C için harici yakıt tankı tasarlayıp üretmiştir (Mehmet 2018).

Türkiye ve Birleşik Krallık arasında halen en yüksek düzeyde işbirliğini içeren savunma sanayi işbirliği Türkiye'nin Milli Muharip Uçak Geliştirilmesi Projesi'dir. Türk Hava Kuvvetleri tarafından 2030'lı yıllardan itibaren kademeli olarak envanterden çıkarılması planlanan F-16 savaş uçaklarının yerini alması amacıyla Milli Muharip Uçak (MMU) Geliştirilmesi Projesi, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii ana yükleniciliğinde 5 Ağustos 2016 tarihinde Savunma Sanayi Başkanlığı ve TUSAŞ arasında imzalanan sözleşme ile başlatılmıştır. Türkiye'nin, RF'den S-400 füze savunma sistemi alması nedeniyle Vaşington'un Ankara'ya Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşılık Verme Yasası (CAATSA) çerçevesinde yaptırımlar uygulamaya başlaması ve F-35 savaş uçağı programından çıkarması Türkiye'nin kendi milli muharip uçağını üretme çabasına hız vermesine yol açmıştır. Yurt içi imkanlarla tasarlanması ve geliştirilmesi devam eden beşinci nesil² milli muharip uçak 1,8 Mach azami hıza (40.000 ft) ve 55.000 ft servis tavanına sahip olacak olup, düşük görünürlük, dahili silah yuvası, yüksek manevra kabiliyeti, artırılmış durumsal farkındalık ve sensör füzyonu gibi özellikler barındıracaktır. MMU'nun 2023 yılında hangardan çıkması, 2026 yılında ilk uçuşunu gerçekleştirmesi ve 2029 yılında Türk Hava Kuvvetleri'ne teslim edilmesi planlanmaktadır.³ Tarihinde ilk defa milli muharip uçağını üretme amacıyla olan Türkiye bu maksatla yakın siyasi, ekonomik ve askeri ilişkileri olan Birleşik Krallık ile işbirliği yapmak istemektedir. Bu kapsamda TUSAŞ ile Birleşik Krallık menşeli BAE Systems arasında MMU'nun geliştirilmesi amacıyla "Ana İlkeler Sözleşmesi" (Heads of Agreement) 24 Ocak 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Birleşik Krallık başbakanları huzurunda, anlaşma tutanağı ise 10 Mayıs 2017 tarihinde imzalanmıştır. Müteakiben TUSAŞ ve BAE Systems işbirliği sözleşmesi 25 Ağustos 2017 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir (Türk Havacılık Uzay Sanayi t.y.). Bahse konu ortaklık ile MMU'ya yönelik yaklaşık 100 milyon sterlin (125 milyon dolar) değerinde motor, radar, sensör gibi donanım ve teçhizatın Birleşik Krallık'tan ithal edilmesi ve BAE Systems tarafından projeye teknik ve mühendislik uzmanlığı kazandırılması öngörülmektedir (Gürsoy 2019, 37). MMU için farklı motorlar geliştirilmesinin finansal açıdan mümkün olmaması ve motor çalışmalarını tek çatı altında toplamak amacıyla TRMOTOR hisselerinin yüzde yüzünü Türk Havacılık ve Uzay Sanayii'ne devretmiştir.

² Günümüzde dünyada üretimi ve kullanımı devam eden üç çeşit beşinci nesil savaş uçağı bulunmaktadır. Bunlar; Çin tarafından üretilen J-20 savaş uçağı, RF tarafından üretilen Su-57 savaş uçağı ve yalnızca ABD tarafından kullanılan F-22 savaş uçağı ile ABD'nin önemli bir paya sahip olduğu konsorsiyum tarafından üretilen F-35 savaş uçağıdır (Military Watch Magazine 2022).

³ İlk etapta prototip kapsamında TUSAŞ tarafından 3 adet MMU Blok 0 ve 1 adet MMU Blok I üretilecektir (SavunmaSanayiST.com 2022).

MMU'nun ilk prototiplerinde ABD'li General Electric firması tarafından üretilen F110 motorunun kullanılması planlanmaktadır. Bu amaçla 6 adet F110 motoru tedarik edilmiş durumdadır. MMU için özgün motor geliştirilmesi için ise iki alternatif belirlenmiştir. Bunlardan ilkinine yönelik sermayesi 100% SSB'ye ait olan SSTEK A.Ş.'ye ait TRMOTOR ile TUSAŞ arasında yerli güç üniteleri geliştirilmesi amacıyla 12 Şubat 2021 tarihinde bir protokol imzalamıştır (TRMOTOR t.y.). Diğer yandan İngiliz Rolls-Royce şirketi ile Kale Grubu ortaklığında 2017 yılında TAEC Uçak Motor Sanayi A.Ş. kurulmuştur. T.C. Savunma Sanayi Başkanı İsmail Demir, Mart 2022'de MMU'ya yönelik milli motor geliştirilmesi hususunda Rolls-Royce firması ile çalışma ihtimali olduğunu, ancak bazı çekincelerin bulunduğunu, gerçekleştirilen toplantılar sonucunda endişelerin giderildiğini ve çalışmaların başladığını ifade etmiştir (Trhaber 2022).

Milli Muharip Uçak (TF-X) projesi, Türkiye ve Birleşik Krallık arasında savunma sanayi işbirliği kapsamında son dönemde uzun dönemli, teknolojisi ve maliyeti yüksek bir proje olarak büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye ile Birleşik Krallık ortaklığı ile üretilecek olan MMU, NATO'nun ve dolayısıyla Birleşik Krallık'ın savunma ve caydırıcılık kabiliyetine büyük katkı sağlayacaktır.

Türkiye'nin İHA ve SİHA sistemlerinin üretiminde yakaladığı başarı ve bahse konu sistemlerin son dönemde gerçek muharebe şartlarında gösterdiği kuvvet çarpanı etkisi, Birleşik Krallık'ın da dikkatini çekmiştir. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank, 2021 yılında Türkiye'nin SİHA'ların satışı için opsiyonları Birleşik Krallık'a sunduğunu ifade etmiştir (TRTWorld 2021). Son olarak Birleşik Krallık Savunma Bakanı Ben Wallace, 2022 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette, Türk İHA'larının "modern savaşı önemli ölçüde değiştirdiğini" ifade etmiş ve Türk İHA'larını satın alıp almayacaklarına yönelik soruya "Alışveriş gezisinde değilim, keşif gezisindeyim. Spekülasyonlar yapmayalım. Ordumuzu 23 milyar sterlin harcayarak gelecek 10 yılda modernize edeceğiz. Hava kuvvetlerimize de yatırım yapacağız. Neler olacağını göreceğiz." cevabını vermiştir (Çetinkaya 2022).

Türkiye ile Birleşik Krallık savunma sanayi ilişkilerinin gelecek dönemde daha ileri seviyeye taşınması muhtemel bir durumdur. Bu alanda potansiyel taşıyan diğer önemli bir husus Türkiye'nin uçak gemisine sahip olmak istemesidir. Middle East Eye'in iddiasına göre Türkiye, Birleşik Krallık ile yeni ya da kullanılmış bir uçak gemisini alma konusunda görüşmeler yapmıştır. Kaynağa göre Birleşik Krallık, Türkiye için yeni bir uçak gemisi üretmeye ya da kullanılmış bir uçak gemisini Türkiye'ye satmaya sıcak bakmamış, buna karşın Türkiye'de inşa edilecek bir uçak gemisine tasarım ve teknik destek

verebileceğini ifade etmiştir (Soylu 2021). Birleşik Krallık ile Türkiye arasında geçmişte gerçekleşen deniz ve hava platformlarına yönelik savunma sanayi işbirliği uçak gemisi yapımının önemli bir gündem oluşturmasına neden olmaktadır.

Sonuç

Türkiye, Birleşik Krallık'ın Brexit süreci ile AB'den ayrılması sonrasında AB içerisinde önemli bir müttefikini kaybetmesine rağmen, Londra'nın yeni dış politika yaklaşımı çerçevesinde gerçekte yeni fırsatlar da ortaya çıkmıştır. Her iki ülke de genel olarak siyasi ve ekonomik ilişkiler ile özellikle güvenlik ve savunma sanayi ilişkilerini geliştirme niyeti içerisindedir. Türkiye'nin ABD ve AB ile yaşadığı sorunlar, Birleşik Krallık ile yakınlaşmasına neden olmaktadır. Birleşik Krallık'ın izlediği yeni dış ve güvenlik politikası ise ilişkilerin diğer bir itici yönünü ortaya koymaktadır. Bölgesel güvenlik konularının çoğunda Türkiye ve Birleşik Krallık ortak tehdit algısına sahip durumdadır. Terörizmin önlenmesi bu konuda en önde gelen unsurdur. Diğer yandan savunma sanayi ilişkileri giderek artmaya devam etmektedir. Savunma sanayi konusunda gelişen işbirliği Türkiye için stratejik önem taşıyan milli savaş uçağını üretme hususunda Birleşik Krallık ile işbirliği boyutuna gelmiş durumdadır.

Türkiye ile Birleşik Krallık ilişkilerinin iki ülkenin çıkarları doğrultusunda bazı sınırlarının olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin, Birleşik Krallık Suriye'de DEAŞ terör örgütü ile mücadeleyi ön plana almakta, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden PKK/YPG terör örgütünü göz ardı etmektedir. Birleşik Krallık, Kıbrıs Adası konusunda ise Türkiye ile karşı karşıya gelmekten çekinmekte, ancak Türkiye'yi destekler aktif bir tutum takınmamaktadır. Ayrıca Londra'nın, Vaşington ile yakın ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkilerinde çoğu zaman Birleşik Krallık'ın Türkiye'ye olan desteğini ABD paralelinde yönlendirmektedir. Günümüzde hem Brexit süreciyle AB'den ayrılan Birleşik Krallık hem de ABD ve AB ile mevcut sorunları nedeniyle Türkiye açısından dış ve güvenlik politikalarında önemli gelişmelerin yaşanabileceği bir süreç bulunmaktadır. Bu süreçte her ikisi de NATO üyesi olup AB üyesi olmayan ve ulusal çıkarları çerçevesinde geçmişe oranla görece daha bağımsız hareket edebilen Türkiye ve Birleşik Krallık birbirleriyle olan ilişkileri yeniden tanımlamaktadırlar. Bu kapsamda mevcut bazı görüş ayrılıkları ve sorunlara rağmen herhangi bir kriz barındırmayan ve istikrarlı siyasi ve ekonomik ilişkiler içeren Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinin güvenlik ve savunma sanayi alanında işbirliğini destekleyen bir ortam yaratacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Altınörs, Görkem ve Gürsoy, Yaprak. 2021. "Business as Usual? The Present and Future Impact of Brexit on Anglo-Turkish Relations." *Journal of Anglo-Turkish Relations* 2(2):25-49.
- Aral, Aslı. 2022. "Stratejik Ortaklıktan" "Stratejik Diyaloga." *Voice of America*. 14 Şubat. <https://www.voaturkce.com/a/stratejik-ortakliktan-stratejik-dialoga/6440732.html> (erişildi: Eylül 15, 2022).
- Arslan, Mehmet İkbal. 2020. "KKTC Başbakanı Tatar'dan İngiliz üslerinin bir kısmının sivil kullanıma açılmasına tepki." *Anadolu Ajansı*. 11 Haziran. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kkctc-basbakani-tatardan-ingiliz-uslerinin-bir-kisminin-sivil-kullanima-acilmasina-tepki/1873930> (erişildi: Eylül 12, 2022).
- BBC News Türkçe. 2010. "Cameron'dan Türkiye'ye AB Desteği." 27 Temmuz. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/07/100727_cameron_ankara (erişildi: Tarihi: Ekim 20, 2022).
- Ceylan, Mehmet Fatih ve İldem, Tacan. 2021. "Security Cooperation between Turkey and the United Kingdom after Brexit." *European Leadership Network*. 4 Haziran. <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/security-cooperation-between-turkey-and-the-united-kingdom-after-brexit/> (erişildi: Ağustos 9, 2022).
- CNN Türk. 2007. "Türkiye-İngiltere ortaklığı tescillendi." 23 Ekim. <https://www.cnnturk.com/dunya/turkiye-ingiltere-ortakligi-tescillendi> (erişildi: Ekim 15, 2022).
- Çetinkaya, Behlül. 2022. "İngiltere Savunma Bakanı Wallace: Yeni modelini gördüğümüz TB2'ler modern savaşlarda bir oyun değiştirici oldu." *Anadolu Ajansı*. 26 Ekim. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ingiltere-savunma-bakani-wallace-yeni-modelini-gordugumuz-tb2ler-modern-savaslarda-bir-oyun-degistirici-oldu/2721422> (erişildi: Ekim 28, 2022).
- Demirci, Zuhâl. 2022. "İngiltere'nin Türkiye'ye uyguladığı savunma sanayisi ürünlerine yönelik ihracat kısıtlamaları kalktı." *Anadolu Ajansı*. 20 Mayıs. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ingilterenin-turkiyeye-uyguladigi-savunma-sanayisi-urunlerine-yonelik-ihracat-kisiltlamalari-kalkti/2593184> (erişildi: Ağustos 12, 2022).
- Ersöz, Begüm Dönmez. 2021. "AB-Türkiye Göçmen Anlaşması Beş Yıl Sonra Hangi Noktada?" *VOA*. 25 Mart. <https://www.amerikaninsesi.com/a/ab-turkiye-gocmen-anlasmasi-bes-yil-sonra-hangi-noktada/5828396.html> (erişildi: Nisan 10, 2022).
- Eryılmaz, Zeynep. 2022. "Türkiye-İngiltere ticari ilişkileri: Serbest Ticaret Anlaşması.", *TRT Haber*. 16 Ocak. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-ingiltere-ticari-ileiskileri-serbest-ticaret-anlasmasi-645600.html> (erişildi: Mayıs 16, 2022).

- FNSS. t.y. "Tarihçemiz, Global Varlığımız." <https://www.fnss.com.tr/tr/kurumsal/fnss-tarihcesi>. <https://www.fnss.com.tr/tr/kurumsal/global-varligimiz> (erişildi: Nisan 9, 2022).
- Foreign and Commonwealth Office. 2019. "Security Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Republic of Turkey concerning the Protection of Defence Classified Information." August. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/825188/TS_6.2019_Turkey_Security_Agreement_concerning_the_Protection_of_Defence_Classified_Information.pdf (erişildi: Haziran 15, 2022).
- Gasimzade, İlhama. 2018. "Brexit: The impact on the United Kingdom and Turkey." *International Journal of Humanities and Education* 4(7):1-10.
- Global Coalition. 2017. "What is The UK Doing to Defeat DAESH?" 10 Şubat. <https://theglobalcoalition.org/en/uk-actions-defeat-daesh/> (erişildi: Nisan 06, 2022).
- Global Coalition. t.y. "Turkey." <https://theglobalcoalition.org/en/partner/turkey/> (erişildi: Nisan 6, 2022).
- Göç İdaresi Başkanlığı. 2022. "Geçici Koruma." <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (erişildi: Ekim 12, 2022).
- Göktürk Çetinkaya, Selma. 2016. "Bağdat Paketi'nin Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı İle İlişkileri.", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1(Ortadoğu Özel Sayısı): 1-29.
- Gürsoy, Yaprak. 2019. "BREXIT: Türkiye-Birleşik Krallık İlişkilerinde Siyasi ve Ekonomik Riskler ve Fırsatlar." *DEİK*. <https://www.deik.org.tr/contents-fileaction-19390> (erişildi: Nisan 6, 2022).
- Hacıcaferoğlu, Süleyman. 2019. "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye-İngiltere İlişkileri (1923-1939)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Harvey, Jonathan Fenton. 2021. "Why the UK sees Turkey as a crucial post-Brexit ally." *Anadolu Agency*, 13 Ocak. <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-why-the-uk-sees-turkey-as-a-crucial-post-brexit-ally/2108631> (erişildi: Nisan 6, 2022).
- HM Government. 2021. "Global Britain in a competitive age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy." Mart. [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/975077/Global Britain in a Competitive Age- the Integrated Review of Security Defence Development and Foreign Policy.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/975077/Global_Britain_in_a_Competitive_Age_the_Integrated_Review_of_Security_Defence_Development_and_Foreign_Policy.pdf) (Erişim Tarihi: 06.04.2022)
- House of Commons Foreign Affairs Committee. 2017. "The UK's relations with Turkey." <https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmcaff/615/615.pdf> (erişildi: Nisan 10, 2022).

- House of Commons Foreign Affairs Committee. 2012. "UK–Turkey relations and Turkey's regional role." <https://publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmfaff/1567/1567.pdf> (erişildi: Nisan 10, 2022).
- Hürriyet. 2021. "İngiliz Bakan açıkladı: AB'den ayrılmak Türkiye ile fırsatlar sundu." 30 Haziran. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ingiliz-bakan-acikladi-abden-ayrilmak-turkiye-ile-firsatlar-sundu-41843011> (erişildi: Haziran 30, 2022).
- Mehmet, Fatih. 2018. "Nurol Holding ve BAE Systems'in havacılıkta güçlü ortaklığı: BNA.", *Defence Turk*. 18 Temmuz. <https://www.defenceturk.net/nurol-holding-ve-bae-systemsin-havacilikta-guclu-ortakligi-bna> (erişildi: Nisan 9, 2022).
- Military Watch Magazine. 2022. "Only Three Fifth Generation Fighters Are in Production Worldwide: How Do Their Performances Compare?" 10 Haziran. <https://militarywatchmagazine.com/article/only-three-fifth-generation-fighters-are-in-production-worldwide-how-do-their-performances-compare> (erişildi: Ekim 10, 2022).
- Ministry of Defence. 2021. "Defence in a competitive age." March. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/974661/CP411_-Defence_Command_Plan.pdf (erişildi: Nisan 6, 2022).
- Nasi, Selin. 2021. "Türkiye-İngiltere Ortaklığının Sınırları." *Yetkin Report*, 24 Mayıs. <https://yetkinreport.com/2021/05/24/turkiye-ingiltere-ortakliginin-sinirlari/#edn1> (erişildi: Nisan 5, 2022).
- North Atlantic Treaty Organization t.y. "Funding NATO." https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm (erişildi: Nisan 5, 2022).
- Obe, Christopher W.J. Gaunt ve Aybar, Sedat. 2020. "The Political Economy of Turkey-UK Relations." *Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi*. 16 Aralık. https://en.dipam.org/wp-content/uploads/2020/12/T%C3%BCrkiye-%C4%B0ngiltere_EN.pdf (erişildi: Eylül 15, 2022).
- Örmeci, Ozan. 2016. "Son Yıllarda Türkiye-Birleşik Krallık (İngiltere) İlişkileri: İlişkilerde 'Altın Çağ' Dönemi mi?" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21(2): 589- 621.
- Prime Minister's Office. 2022. "PM meeting with President Erdoğan of Turkey: 24 March 2022." 24 Mart. <https://www.gov.uk/government/news/pm-meeting-with-president-erdogan-of-turkey-24-march-2022> (erişildi: Nisan 6, 2022).
- Salcı, Tayfun. 2019. "İngiltere'den Türkiye'ye silah ambargosuna itiraz." *Anadolu Ajansı*. 14 Ekim. <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/ingiltereden-turkiyeye-silah-ambargosuna-itziraz/1613883> (erişildi: Eylül 18, 2022).
- SavunmaSanayiST.com. 2022. "Milli Muharip Uçak'ın Motoru Türkiye'de." 2 Haziran. <https://www.savunmasanayist.com/milli-muharip-ucakin-motoru-turkiyede/> (erişildi: Ağustos 20, 2022).

- Scazzieri, Luigi ve Lowe, Sam. "Turkey and the UK: New best friends?" *Centre for European Reform*, 24 Temmuz. https://www.cer.eu/sites/default/files/insight_LS_SL_24.7.20.pdf (erişildi: Nisan 6, 2022).
- SIPRI 2022. "Trends in World Military Expenditure 2021." Nisan. https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/fs_2204_milex_2021_0.pdf (erişildi: Ekim 15, 2022).
- SIPRI Yearbook 2021. "World Nuclear Forces." <https://www.sipri.org/yearbook/2021/10> (erişildi: Nisan 5,2022).
- Soylu, Ragıp. 2021. "Turkey held talks with UK to purchase aircraft carrier." *Middle East Eye*. 2 Şubat. <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-uk-aircraft-carrier-purchase-talks> (erişildi: Ekim 20, 2022).
- Sönmezoglu, F.. 2006. *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sümer, Gültekin. 2010. "Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış." *Ege Akademik Bakış* 10(1): 671-698.
- Sünnetçi, İbrahim. 2018. "Past and Present Cooperation within the Defence Industry Between Turkey and the United Kingdom." *Defence Turkey* (83). <https://www.defenceturkey.com/en/content/past-and-present-cooperation-within-the-defence-industry-between-turkey-and-the-united-kingdom-3094> (erişildi: Nisan 9, 2022).
- Şimşir, Bilal N. 2005. "Musul Sorunu ve Türkiye-İngiltere-İrak İlişkileri." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 21(63): 859-916. <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/246/tur> (erişildi: Ekim 1, 2022).
- Trhaber. 2022. "Kale Grubu, Milli Muharip Uçak motorunu Rolls-Royce ile birlikte üretecek." 9 Mart. <https://www.trhaber.com/savunma/kale-grubu-milli-muharip-ucak-motorunu-rolls-royce-ile-birlikte-uretecek-h36988.html> (erişildi: Nisan 05. 2022).
- TRMOTOR. t.y. "TUSAŞ VE TRMOTOR MMU'NUN güç ünitelerinin geliştirilmesi için protokol imzaladı." <https://www.trmotor.com.tr/haber-7-tusas-ve-trmotor-mmu%E2%80%99nun-guc-u.html> (erişildi: Nisan 5, 2022).
- TRT Haber. 2021. "Türkiye-İngiltere ilişkileri: Ticaretin ötesinde yeni dönem' semineri düzenlendi." 21 Ocak. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-ingiltere-iliskileri-ticaretin-otesinde-yeni-donem-semineri-duzenlendi-549259.html> (erişildi: Temmuz 23, 2022).
- TRTWorld. 2021. "UK considering Turkish drones - Turkish technology minister says." 16 Ekim. <https://www.trtworld.com/turkey/uk-considering-turkish-drones-turkish-technology-minister-says-50788> (erişildi: Eylül 20, 2022).
- Türk Havacılık Uzay Sanayi. t.y. "Milli Muharip Uçak." <https://www.tusas.com/urunler/yeni-projeler/ozgun/mmu> (erişildi: Nisan 4, 2022).

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı t.y. “Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri.” <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ingiltere-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (erişildi: Nisan 4, 2022).
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. 2022. “Brexit Süreci Kapsamında Türkiye-Birleşik Krallık Ticari İlişkileri.” 10 Mart. <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/brexit-ve-birlesik-krallik-sta> (erişildi: Ağustos 15, 2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2022. “Dış Ticaret İstatistikleri.” Ocak. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=D%C4%B1%C5%9F-Ticaret-%C4%B0statistikleri-Ocak-2022-45536&dil=1> (erişildi: Eylül 15, 2022).
- UK Parliament. 2020. “Defence and Security Organisation: Trade.” 9 Haziran. <https://questions-statements.parliament.uk/written-questions/detail/2020-06-01/52663#> (erişildi: 05.04.2022).
- UNHCR. 2022. “Türkiye Bilgi Notu.” Şubat. https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/Bi-annual-fact-sheet-2022-02-Turkey-ENG-Final-210322_TR_PI.pdf (erişildi: Nisan 10, 2022).
- Ülgen, Sinan. 2017. “Negotiating Brexit The Prospect of a UK-Turkey Partnership.” *Center on the United States and Europe at Brookings*. Mart. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/03/ulgen-negotiating-brexit.pdf> (erişildi: Nisan 7, 2022).
- Yarar, Eralp. 2021. “Post-Brexit Turkey-UK ties show signs of new strategic partnership.” *Daily Sabah*. 21 Şubat. <https://www.dailysabah.com/politics/news-analysis/post-brexit-turkey-uk-ties-show-signs-of-new-strategic-partnership> (erişildi: Nisan 4, 2022).
- “18Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi.” [https://www.ab.gov.tr/files/AB Iliskileri/18 mart 2016 turkiye ab zirvesi bildirisi_.pdf](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf) (erişildi: Ağustos 10, 2022).

